

VALLÁS ÉS IDENTITÁS LATIN-AMERIKÁBAN AZ 1920-30-as ÉVEKBEN

Az 1920-as években Latin-Amerika-szerte megfigyelhető az uralkodó osztályokon belüli konzervatív jellegű aktivizálódás. Ennek fő oka az imperialista tőkebehatolás következtében kibontakozó kapitalista fejlődés, amely sok kreol hacendado-réteget, bányatulajdonosokat egyaránt negatívan érintett. Venezuela, Közép-Amerika, Peru, Bolivia, Brazília "regionalista" zavargásai: puccskisérletei, polgárháborúi, a konzervatív-liberális pártok felerősödő viszállyai ezzel a ténnyel kapcsolódtak össze.¹ Jelentős támogatást kaptak e hanyatló rétegek a fegyveres erők velük összefonódó csoportjaitól és a katolikus klérustól is.

A La Plata térségben ezzel a jelenséggel egybekapcsolódtak a bevándorlás milliós hullámai, amelyek különösen látványos érveket szolgáltatottak a „régí nemzeti értékeket” és sajátosságokat „fenyegető” veszélyérzet számára.

A kreol konzervatívizmus felerősödése tehát a latin-amerikai uralkodó osztályok belső átrendeződésével függött össze és a pozícióvesztés ellensúlyozására szolgált, vagy azt tükrözte. Politikai tartalmát, orientációját tekintve sokféle árnyalat megtalálható e konzervatív reagálásban, ám meghatározó közös vonás a múlthoz való fordulás, enyhe kapitalizmus-ellenesség, az individualizmussal szemben a közösségi (korporációs) elemek hangsúlyozása és a nemzeti múlt értékeiben a spanyol katolikus örökség felértékelése, egy „nativista” orientáció, az irodalomban pedig a *criollismo* megerősödése.

Braziliában például Mexikó braziliai nagykövete, José Vasconcelos generálta a nativista irodalmi mozgalmat 1923-tól, amely „Brazília braziliásítását” tűzte ki jelszóként, az Európától való elfordulást sürgetve. Ez az alapos néprajzi kutatásokat is elindító kultúrális törekvés Braziliában politikai kontúrokat is öltött. Az *Anta* és a *Verdamarelo*^{1a} csoport a rurális demokráciában, a belső vidékek parasztjában kereste a nemzeti értékeket. A *bandeirante* dicséretét zengte, bizonyos értelmiségi csoportokban viszont felerősödtek az indián örökség hangsúlyai. Ez lényegében kultúrális jellegű, mélyen katolikus nacionalista áramlat volt és visszhangot keltett a brazil hadsereg fiatal tisztjei között is.

Tulajdonképpen sem ezek a törekvések, sem a nagyszámú, kérészéletű és provinciális párt nem talált a 20-as években közös nevezőt Braziliában - leszámítva a katolicizmus kötelékeit. Ez a kávéprosperitás esztendeiben nem is volt várható.²

A La Plata-régióban, Argentínában formálódott ki legerőteljesebben a kreol konzervatívizmus. Kultúrális téren L. Lugones, Ricardo Rojas, Manuel Gálvez és Alberto Gerchunoff műve tükrözte ezt rendkívül magas irodalmi színvonalon. Tőlük tulajdonképpen teljesen függetlenül a tradicionális argentin arisztokrácia csoportjainak részvételével és a hadsereg főtiszti karának támogatásával egy igen erős, konzervatív politikai mozgalom és szervezet is formálódott.

Lugones a gaucho hagyományokhoz fordult, s a függetlenségi háborút hozzájuk, a névtelen népi hőskökhöz kapcsolta, akik a „nemzeti ellenállást” testesítették meg a montonerákban és a republiketákban. Ez tehát Lugones szerint „gaucho háború” volt, népi háború, melynek eposzát kívánta Lugones megrajzolni.³

Manuel Gálvez és Ricardo Rojas ehhez a felfogáshoz kapcsolódtak. Mindketten a provinciák arisztokráciájából származtak, mindkettejük családjai fontos politikai pozíciókat töltöttek be Argentínában, de a századvégen kiszorultak a hatalomból, gazdaságilag is tönkrementek. Gálvez és Rojas ezt az életélményt fejezték ki, amikor szembeállították a kozmopolita Buenos Ainessel a belső provinciák értékeit. Buenos Aires és a partvidék, szerintük, hús- és búzagyárrá változott, a bevándorlás hullámai miatt nemzeti vonásait elvesztette, a bűnök városává vált. A főváros az egzaltált individualizmusnak, az erkölcstelenségnek, a siker kultuszának a szimbóluma lett. Ez a materializmus fenyegeti a Nemzetet, mondták, s ide értették a sztrájkokat és a munkáserőszak más jelenségeit is. Az eszmék, ideálok hiánya ellen léptek fel és vissza akarták állítani az egyensúlyt a csaknem teljesen külföldivé váló, haladó *partvidéki* és a tradicionális, stagnáló *belső* provinciák Argentínája között.

Gálvez és Rojas az Andok provinciáiból érkeztek, jól beszéltek kecsuául is.⁴ Ez magyarázza, hogy különösen Rojas, a múlt értékeiben az indián örökséggel is számoltak, amely az „exotismo”, a kozmopolita utánzás ellenszere lehetne „egy új autochtón alkotásban”. Az Amerikára javasolt „Eurindia” elnevezése is erre utalt. Rojas az „indianismo sentimental”-t látta továbbélni a gauchóban, az argentin etnikai kohó mesztic produktumában.⁵

Rojas és Galvez bevándorlás-ellenessége *defenzív* jellegű és *haladás-ellenes nacionalizmus* kialakításával járt együtt, amelyben a moralizálás és az esztétikai szempontok felerősödése a talaját vesztett, elerőtlenedő provinciális kreol arisztokrácia egyensúlyigényét fejezte ki. Irodalmi alkotásaikban azonban nagy szeretettel és művészi erővel ábrázolták a vidéki életet, az embereket, s ennek a belső Argentínának a mentalitása, beleértve erős vallásosságát is, művészetük és politikai felfogásuk része lett.⁶

Gálvez és Rojas a demokráciához vezető úton egy új elit megszületését igényelte, a *tanítókét*, akik az oktatás-nevelés gyámsági szakaszán át emelnék fel a még tudatlan népet. Ez reakció volt az argentin választások áldemokráciájára, ahol a spanyol nyelvet nem is értő új állampolgárt az oligarchia pártjai könnyen manipulálták. Demokrácia-ellenességüket ebben a keretben kell értékelni, s „paternalista demokráciájuk” erre a helyzetre adott válasz, éppúgy mint az argentin történelem erős embereinek, elsősorban Rosas diktaturájának a rehabilitálása, aki az európai szellem elleni lázadást szimbolizálta számukra.⁷

Egy ukrán zsidó közösséggel Argentínába érkező Alberto Gerchunoff Rojas és Gálvez gaucho-felfogásának más értelmet adott. *A zsidó gauchók* (1910) című könyvében közösségének adaptálódási folyamatát mutatja be, azt, hogy a fiatalok hogyan szakadnak el az ortodox szokásoktól és hittől, akik „már kétellyel lépnek a zsinagógába, hagyják hagyományos szokásaikat, a vidék öltözetét és szokásait veszik fel, s a környezet lassú hatására ráébrednek a szabadság ösztönére.”

Gerchunoff szótárában az itt született zsidó fiatal már *kreol* és *gaucho* Ezt az értelmezést a Gálvez és Rojas által kialakított argentinidad-felfogás ugyanis lehetővé tette – gondoljunk Rojas előbb idézett felfogására –; ilyen értelemben nyitott volt felfogásuk, mert ezt nem etnikai mozzanatokhoz kötik, hanem az emóciókhoz, a nép kollektív tudatához. Gerchunoff is ilyen felfogásban gondolkodik az új hazáról. Az ezzel való azonosulás, szolidaritás tesz argentiné, mondja ő is. A környezet formál argentiná, ahol regénye szereplőjének, Jacobónak, aki a „kolonia első kreolja”, jobban ízlik a „falusi házban, nyílt tűzön fazékban fortyogó maté-tea, mint a szamovárban készített...”⁸

Argentínában azonban a kreol konzervatívizmusnak a kulturális szférán kívül is erős jelentkezése figyelhető meg. Buenos Aires arisztokratikus klubjainak, a hadsereg több főtisztjének kezdeményezésére 1919-ben megalakult az *Argentín Patrióta Liga*, amely félkatonai szervezettel is rendelkezett. Nativista érveléssel, erős bevándorló-ellenességgel léptek fel és megnyerték a katolikus klérus támogatását is. A tradicionális földbirtokos csoportokat képviselték, akik a dinamikus tőkés fejlődést és a bevándorlókat a kommunizmussal, anarchizmussal azonosították.

A Liga a patriotizmust a katolikus hittel és a hősiességgel kötötte össze és az erkölcsi irredenta programját hirdette meg. Demagógiája hatott az argentin fehér középrétegekre és kispolgárságra is, s valójában a 30-as évek jobboldali, fasisztaszimpatizáns diktatúráit alapozta meg. Támogatást kapott több argentin írótól is, pl. L. Lugonestől, aki ugyancsak a faszizmus felé sodródott.⁹

Peruban az 1920-as években a *Mercurio Peruano* című folyóirat volt e konzervatív kreol platform reformista, keresztényszociális vonásokat is mutató változatának építője. A lap eszmei vezetője Victor Andrés Belaúnde, aki elszegényedett arequipai arisztokrata családból származott.

V. A. Belaúnde Mariátegui marxista platformjával szemben igyekezett új ideológiát megalapozni, annak „integrált szocializmusával” szemben „integrált kereszténységet” állítva. Mariáteguít, akit a gyarmati kor sötét színekkal ábrázolt, spanyolellenességgel vádolta.

Belaúnde a gyarmati korszak spanyol értékeire figyelt, s a függetlenségi háborúban is „fajunk alkotó energiáit” látta.

Az indiánkérdésben, saját korai nyilatkozatait felidézve azt kívánta bizonyítani: ő maga is felfigyelt az indiánok súlyos helyzetére. Ennek oka szerinte, hogy „köztünk él még a feudális rendszer, egy vallás nélküli, költészet nélküli, dicsőség nélküli feudalizmus.” Indiánvédő törvénykezést javasolt, de ez nála nem tartalmazta a földosztás gondolatát. Belaúnde csodálatának tárgya a gyarmati korszak korporatívizmusa. A megoldást Peru számára az ehhez való visszatérésben látja, ahol a kapitalista individualizmussal szemben közösségi szervezetek (indián közösség, céh, egyházi szervezet, stb.) lennének a társadalom alapsejtjei.

Belaúnde Peruban *háromféle* koncepciót lát formálódni: „Az imperialista elmélet számára az indián a nemzeti infrastruktúra része. A modern biológiai elméletek, melyek egyes fajok felsőbbrendűségének koncepciójában realizálódnak, az imperialista koncepciót jelentik. A nemzetet csak a fehér és a mesztic jelenti, az

indián eltűnésre és felszívódásra van ítélve... Ezzel az imperialista tézissel szemben, mely az indiánt kizárja a nemzeti lelkületből, jelentkezik az indigenista faji tézis, vagyis az antitézis: az indián az ország... Az imperialista tézisnek gazdasági az indíttatása, az indigenista tézisnek politikai és demagóg célzata van. A keresztény szintézis anélkül jött létre, hogy érdekeket képviselne.”

Ez utóbbi Belaúnde álláspontja: „keresztény-nemzeti”, „etikus-realista”. E tézisben „Logikus az etikai inspiráció, mert csak a morális és szellemi egyenlőségen alapulhatnak a politikai jogok és gazdasági reformok”. E keresztény-nacionalista képletben központi szerepet az értelmiségi elitnek szám, amely „az egyensúly és harmónia” érdekében a különböző társadalmi csoportok közt közvetítene. Ez az elit az úri középosztályból érkezik.¹⁰ Belaúnde az indigenisták bírálata kapcsán kitér a rasszizmus és nacionalizmus kapcsolatára. Úgy látja, Ázsiában a faj – a rasszizmus – a nacionalizmus kifejezője, Peruban ellenkezőleg: a dezintegráció és a nemzet pusztulása következhet belőle. A conquista ugyanis csupán biológiai tény volt, mely során „mesztic típusú faj” jött létre, amely a többséget alkotja; a kreol maga is – a környezet hatására – mesztic. Ilyen körülmények között a rasszizmus – s Belaúnde az indigenistákat és Mariáteguít is indián rasszizmussal vádolja – a nemzet széteséséhez vezet, írja.

Belaúnde és a *Mercurio Peruano* a tőkés iparfejlődésben érdekelt fehér középrétegeket is képviselni kívánta, ezért erőteljesen fellépett az „agrárfeudalizmust” lebontó reformok érdekében és az imperialista behatolás ellen.¹¹

A folyóirat keresztény-konzervatív reformizmusa a 20-as években azonban nem kapott erős tömegtámogatást.

A kreol oligarchia ellenzéki csoportjai ugyanis ennél keményebb és másfajta alternatívát formáltak. Fő ideológusuk José de la Riva Agüer volt, aki Peru egyik valaha leggazdagabb- és -legrégebb arisztokrata családjából származott. „A felső osztályokból” alakuló kemény elit szószólója, mely a széttzilált társadalomban, ahol erkölcsi hanyatlás, erőszakos szervezatlenség uralkodik, rendet tud tenni.

Az iparfejlődést Riva Agüer elutasítja, mert ez megöli a lelkesedést és mindenféle nemességet. Peru nagyságáról álmodozik, s mintát a múltban keres. Szimpátiája ezért az inka birodalomé, annak rendje és szervezettsége miatt. Különösen annak „paternalista despotizmusa” imponált a fiatal arisztokratának. A gyarmati korszakból a conquista hősi kalandja és a spanyol egyház teljesítménye ragadta meg, mert ennek intézménye is a nagy nemzet alkotásának tényezője lehet. José de la Riva Agüero a 20-as éveket száműzetésben töltötte. Amikor Leguía diktátor 1930-ban megbukott, s Riva de Agüero visszatérhetett Peruba, kiderült, hogy a konzervatív kreol oligarchia fő ideológusa – a világgazdasági válság apokaliptikus élményétől befolyásoltan – a fasizmus adaptálását javasolta megoldásként.¹²

Aligha tévedünk, ha azt mondjuk, hogy a 30-as években a latin-amerikai konzervatív kreol nacionalizmusok fasizmustól ihletett megújulásának legmarkánsabb alakja a perui José de la Riva Agüero volt. A hosszú száműzetés után hazaérkező arisztokrata politikus határozta meg legvilágosabban a perui – és latin-amerikai – oligarchia új politikai platformját, s maga is aktív részt vállalt a hatalomból – egyidőben miniszterelnökként is.

1932-ben írta: „Nincs közbülső álláspont. Vagy jobbra, vagy balra. Demokrácia, kapitalizmus, liberális tradíció: mind a közbülső utat jelenti, mely valójában a kommunizmust leplezi, vagy valamilyen utat jelent afelé. Liberalizmus, kapitalizmus és demokrácia: mind a hasznosság és a materializmus elvén alapszik, mely szétszúrta az osztályok és értékek hierarchiáját és a középszerűség uralmához vezetett és így általában beszennyezte az emberi létet... Az egyetlen megoldás a visszatérés a középkori, katolikus, spanyol tradícióhoz, mely ma a fasiszmusban testesül meg.”¹³ Riva Agüero alkotásaként megszületett a „kreol fasiszmus”, amely a „hispan világ” egységét sürgette fasiszta alapon, kapcsolódva a spanyol Falange hasonló víziójához, az *hispanidad*-hoz.

„A *hispanidad* a spanyol népek állandó lelki közösségét jelenti és a katolicizmus, a hierarchia, az ibériai népek testvériségén alapszik... Ez a testvériség kötelez bennünket arra, hogy harcoljunk a keresztény igazságosság társadalmi rendjéért, visszautasítva, mint egyaránt rosszat, a liberális kapitalizmust és a marxista kollektívizmust.”

Riva Agüero kreol nacionalizmusa USA-ellenes élű: „Hozzuk létre Dél-Amerika Spanyol Egyesült Államát, hogy ellensúlyt képezzünk az Északi Szász Egyesült Államokkal szemben”, írta. Emögött az USA-ellenesség mögött azonban alapvetően persze „gyakorlati” konfliktusok húzódtak meg. Ahogy a punói kreol fölbirtokosok írták 1931-ben: „A protestáns jenkik folytatják a nagybirtokok kialakítását.”¹⁴ Azaz: a világválság idején gondokkal küzdő sierrai parasztok és kreol fölbirtokosok földjeit jórészt észak-amerikaiak vásárolták fel.

Riva Agüero szerint a nemzettudatnak, a patriotizmusnak három fő eleme van: a *vallás*, a *nyelv* és a *történelem*.¹⁵

Úgy látja, hogy a peruiság lényegi vonása a vallásos, katolikus hit. Az egyház „az összetartozás tanítója, az egység és a hierarchia. Nekünk, peruiaknak, azonos a hazával. Nekünk, peruiaknak minden vallásellenesség azonos az öngyilkossággal. A protestáns propaganda azonos a jenkibarát külföldiesüléssel”.¹⁶

A világ a nacionalizmus és marxista szocializmus konfliktusát éli, írja, s ebben a harcban „a vallásellenes bizonytalan liberalizmusnak” el kell tűnnie. A vallás szerepét persze saját politikai normái szerint jelöli meg Riva Agüero: „minden vallás... a fegyelem, a szellemiség, az engedelmesség és az önfeláldozás iskolája.” Ezekre a tulajdonságokra Riva Agüerónak, a politikusnak van szüksége: „nem adhatok felhatalmazást és nem is tűrhetem a rendetlenséget”, írta.¹⁷

A nemzeti érzés erősítésében a múltnak óriási szerepe van, hiszen a patriotizmust elsősorban két kultusz táplálja: az emlékezés és a remény, mondja.¹⁸

A perui nacionalizmus gyökereit Riva Agüero a spanyolok előtti, inka múltban kereste.

Világtörténeti panorámában szemléli az inka birodalmat, hogy leszögezhesse: „az inkák birodalma nem különleges és csodálatos kivétel ahogy ezt elképzelik és hirdetik...; részét képezi egy sorozatnak, egy történelmi csoportnak.” „És nem kommunista paradicsom, ahogy külföldi magazinokban iméltetik...”¹⁹ Riva Agüero ezért utasítja el az indigenisták és Mariátegui felfogását is.

Persze Riva Agüero az Inka-Peruban a rendet, a szervezetséget, a békét, a harmóniát, a nyugalmat, a hierarchiát, a népet paternalista módon gondozó államot csodálta, amely a regionalizmusokat felszámolta. Ehhez a hagyományhoz igyekezett kötődni. Erre az alapra – „amelyen a perui haza született” – építhettek a spanyolok, akik még nagyobb, civilizált, keresztény és univerzális birodalmat teremtettek. De: gyarmat lettünk, alacsonyabbrendűek és függésbe kerültünk, írja Riva Agüero. Ezen a független Peru sem tudott változtatni. Ezért az inka gyökerekhez kell visszatérni: „az inkák szervezete tanulságként szolgál és egyúttal a példa erejével tanít arra, mit kell elkerülnünk vagy gyógyítanunk és hogy mit kell ösztönözni és támogatni...”²⁰

Persze Riva Agüero nem tagadja meg a „Kolónia” korszakát. Nagy értéknek a spanyolok katolikus hitét és kultúráját tartja, amely nem ismerte a rasszizmust, mondja Riva Agüero, s így a fajok békés együttélésére és keveredésére adott példát.

Riva Agüero etnikai toleranciáját – amellyel a forradalmi indigenismót is bírálta – a fentiekből érthetjük meg. Leszögezi: „a fajt nem tartotta a történelemben az egyetlen, még kevésbé a fő tényezőnek.”²¹ Ám ez csak azt jelenti, hogy a hierarchikus társadalomban, paternalista módon gyámolítandónak tartja az indián dolgozó osztályokat.

Gesztust tesz Riva Agüero a meszticek felé is. A mestizaje „az indo-hispán keveredés; látható és haladó, ezen nyugszik az americanismo és különösen a peruanismo, vagy ahogy ma mondják, a peruanidad.” Azt is elismeri, hogy „mi, fehérek, Peruban mesztic mentalitással bírnak, amely a környezetből és a tradíciókból következett...” Ám itt a *mi*, *fehérek* kifejezés a fontos: a gyarmati arisztokrata család sarja az „integrált Perut” hierarchizálnak képzei, ahol a hatalom a fehér oligarchia kezében van. Ő nem az etnikumok, hanem a társadalmi osztályok hierarchiájában gondolkodik, amelyet a „faj” legfeljebb megerősít vagy kifejez. Elitizmusa konzervatív, elutasítja a „középszerű pénzügyi oligarchia” uralmát, amely „éppoly gyenge, mint tehetetlen.”²²

Etnikai toleranciája számára azonban idegen a nácizmus szélsőséges rasszizmusa, mintául inkább a spanyol és olasz monarchista köntösben megjelenő fasiszmust ajánlja országának.²³

A feladat, úgy látja, „nem a nemzeti szellem létrehozása, mert ez a szellem létezik”, vélekedik, hanem „a hibák és defektusok kijavítása és megszüntetése” - lelkesedéssel, bírálattal, elhivatottsággal.²⁴

José de la Riva Agüero és az általa képviselt konzervatív oligarchia „kreol fasiszmusa” a hatalom konszolidálásában csupán az erőszakszervezetekre kívánt támaszkodni. E nézet a perui kreol úri rétegek reakciós nemzet- és népfelfogását tükrözte, amely a világválság zavarait ellenségesen szemlélve a „sokaságról” cikkezett és szélsőségesen munkásellenes nézetekkel öntötte el a sajtót. A politikai konszolidációt azonban nehéz volt csupán – az egyébként sem egységes – fegyveres erővel megvalósítani. F fiatal arisztokraták egy csoportja azért a világválság éveiben a hatalom konszolidálását fasiszta tömegmozgalom szervezésével látta biztosítottának. A perui Forradalmi Unió (spanyol rövidítéssel UR) az ő művük

volt. A radikalizálódott városi mesztic kispolgárság, a fehér középrétegek és a városi nincstelen tömegek megszervezését végezték el az európai fasiszta mozgalmak mintájára: (- ing, köszönés, katonai szervezet, szimbólumok, stb). Vezérük, a hatalmat katonai puccsal megragadó mulatt katonatiszt, Luis Sanchez Cerro őrnagy lett, aki olaszországi élményei alapján látott munkához. A mögötte álló kreol fasisztabarát nacionalisták a „haza”, „becsület”, „hősiesség”, „önfeláldozás” jelszavait hangoztatták, s rendet, nyugalmat és Peru nagyságát ígérték. A megszerveződő Forradalmi Unió programjának a kulcsszavai hasonlóak: „rend”, „szabadság”, „kemény munka”. A korporáció és társadalmi béke jegyében a káosz elkerülését ígérte az UR. A „minden peruinak földet” radikális és demagóg jelszava azonban nem földosztást, hanem az őserdők kolonizációját jelentette. Ugyanakkor a párt sokat foglalkozott a bányászat, a kisbányatókészek védelmével, jelezve ezzel saját sierrai orientációját is.

Sanchez Cerro mögött igen dinamikus és erős tömegmozgalom formálódott, mellyel – elnyerve az oligarchia egyetértését is – az 1931-es választásokon győzni is tudott. Sanchez Cerro erős államot ígért, s igen véres terrorral kezdett a baloldali és centрупártok felszámolásához, miközben átgondolt szociális demagógiával és gesztusokkal elégtett ki a *marginados*-t, elindította a kolonizációs programot és közmunkákat kezdett. Az UR „a morál ápolását” összekapcsolta a kommunizmus elleni harccal, ide sorolva az APRA-t is. Nagy szerepet kapott a vallásos érzés ápolása és a szociális segélyezés. Erős fegyveres szervezetet hozott létre, s nagy befolyásra tett szert a partvidék indián-mesztic agrárproletárjai között. Próbálkozott a kínai-japán bevándorlás megakadályozásával is „sárga veszedelem” jelszavát átvéve.²⁵

Latin-Amerikában tehát legkorábban Peruban jelent meg egy fasiszta ihletésű tömegmozgalom, amelyet az oligarchia jobboldali csoportjai azonban nem engedtek a hatalomba. Ehhez hasonló, illetve a peruinál is nagyobb tömegeket képviselő mozgalmak később Mexikóban és Braziliában alakultak; de megszerveződött ilyen párt Kubában és 1935 után Bolíviában is. Több fasiszta inspirációjú párt működött Chilében is. Ideológiájuk az UR-hez hasonló képletű, s a hazai oligarchiák ezekhez való viszonya is a peruihoz hasonlóan ambivalens volt.²⁶

Mexikóban Cárdenas elnökkés választása (1934) után aktivizálódtak a jobboldali, konzervatív csoportok. A perui mozgalommal és a „kreol fasizmus” platformjával összehasonlítva úgy tűnik, hogy a mexikói jobboldal két sajátossággal bírt: igen erősen agrárius arculatot igyekezett öltetni és a katolikus klérus aktív politizálásával kapcsolódott össze.

A mexikói jobboldal az agrárreform hangoztatásával, egyszerre próbálta megvédeni a nagybirtokot és kihasználni a parasztság földhétségét: „A forradalom minden agrárreformja romba döntötte az országot” -, nyilatkozta egy mexikói fasiszta vezér, Nicolas Rodriguez -: „Van elegendő föld mindenki számára, nincs szűkség a haciendák szétoztására...”²⁷

Ez a jobboldal a mexikói forradalom továbbfejlődése mellett foglalt állást. „Az igazság és az igazságosság diktaturáját” sürgette, vad antikommunista tónust használt, az osztályharmóniát és a magántulajdon szentségét hirdette.

Különös módon, antikapitalizmusuk és antikommunizmusuk egyaránt antisemitizmusban fejeződött ki. Ebben – az európai ihletésen túl – szerepe volt annak is, hogy Mexikóban igen jelentős volt az európai zsidó bevándorlás, Lengyelországból és Ukrajnából különösen, de egész Közép-Kelet-Európából is. Ezek a csoportok a városi kispolgárság sorait és a baloldali mozgalmakat növelték és a hazai kispolgárság „verseny társaként” jelentek meg.²⁸

1934-37 között Mexikóban egy ideológiai „megalapozó” szakasz és a mozgalomépítés egyszerre tűnik elénk, amikor a jobboldal a katolikus klérus aktív részvételével új ideológiát kovácsolt, a haza és a nemzet alapvető elemeit átértékelve új tömegmozgalmat teremtetett.

Ez elsősorban a történelem revízióját jelentette. A 19. századi történelem központi hősévé a mexikói történelem erős embere, Iturbide vált, akit szerintük „a bűnös liberalizmus” szorított háttérbe. A gyarmati kor is megszépült. A gyarmati *Las leyes de Indias* a *Reforma* „pártérdekeket” képviselő törvényeivel összehasonlítva felértékelődött, Benito Juarez pedig pánamerikanista, Mexikó érdekeit az USA-nak játszó monroista politikussá változott – egyébként Porfirio Diazzal egyetemben. Habsburg Miksa a nemzet hősévé, Zapata és Villa közönséges gyilkosokká váltak.²⁹

E felfogás a nagy paradoxonnak azt látta, hogy „a függetlenséggel veszítette el Mexikó függetlenségét”, mert az USA befolyása alá került az ország.

Mexikó nem spanyol gyarmat volt, érveltek, hanem a kereszténység egy kísérlete, „egy világ, határok nélkül”, „amely megmentette a korszakot a nemzetiségekre való felaprózottságtól”. Az ehhez való visszatérést a pánhiszán gondolat fisiszta változatához, a hispanidadhoz való kapcsolódásban látta ez a felfogás, amely – hispanidad – egységfront a közös ellenség ellen.³⁰

Ez a fasizmus felé orientálódó mexikói jobboldal a nemzetet a katolicizmus műveként ábrázolta. „A nemzet a kereszténység halhatatlan műve”, - s az anti-klerikalizmus győzelmét a barbárságba való visszasüllyedéssel kapcsolta össze. „A vér a remény”, hirdették a spanyolista jobboldalon, amikor a kommunizmustól, az USA-tól, a liberalizmustól bekerítettség állapotában szemlélték önmagukat.³¹

A politikai szervezetépítés a *sinarquista* mozgalom megszületésében (1937) realizálódott. A név – *sinarquista* – a rend igényére (*sin anarquía* = anarchia nélkül) utalt, amelyet a tekintély és a dolgokba „beavatkozó Állam” kell, hogy biztosítson. A mozgalom a nemzet nevében lépett fel, mely Mexikót nemcsak megmenti, de naggyá tételén is fáradozik.

Mexikót „a tulajdonosok országává” kell változtatni, hirdették, szembefordulva Cardenas kollektivistá ihletésű agrárreformjával (ejidók!): „ellenezzük a kollektivizált Mexikót, amelyben a paraszt nem tulajdonosa a földnek... A mi mozgalmunk azt akarja, hogy minden paraszt valódi tulajdonosa legyen parcellájának.”³²

A jobboldal e jelszavainak óriási hatása volt a parasztságra. Katolikus gerillacsoportok alakultak a 30-as évek közepén, amelyek fegyverrel léptek fel a kormány ellen (*cristero*-mozgalom). Tömegbázist az agrárzónákban szerzett az aranyingesek mozgalma, elsősorban a földnélküliek, a paraszti társadalom peremére szorult

és város felé *még nem* mozduló tömegekben, akik abban reménykedtek, hogy földhöz juthatnak.

A jól szervezett sinarquista pártnak többtízezes tagsága volt, s körülötte számos más jobboldali politikai szervezet és a katolikus klérus alkotta a jobboldal erőit - e széles vonulat vezető stábját pedig a *kreol* középrétegek, elsősorban értelmiségiek alkották.³³

Egy jobboldali áttörést Mexikóban azonban Cárdenas elnöksége idején felgyorsult reformfolyamat alapján meggátolt. A jobboldali konzervatív ideológiaépítés ezért a keresztényszociális eszmék felé fordult a 30-as évek közepétől. Ennek alapvető ideológiai elemei azonosak voltak a fasiszta orientációjú mexikói nacionalizmussal: izzó kommunista- és USA-ellenesség, a múlt katolikus revíziója, amely a spanyol jelenlétből rózsaszín legendát kreált. Ebben sincs direkt *kreol* faji argumentáció, az egységet itt is a *hit*, a *múlt*, a *nyelv* jelentette. A keresztényszociálisok azonban elutasították a fasizmust, mint megoldást, s a „mindenható Állammal” szemben az egyén védelmét hangsúlyozták. Hispanista orientációjuk azonban ugyancsak egyértelmű.³⁴

Érdekes módon a mexikói jobboldalon – ellentétben Peruval – az indián múlt, mint a történelmi érvek tára nem jelent meg. Ez egyszerre utalhat arra, hogy az azték-kor a korábbi *liberális* gondolatmenetek és a hivatalos ideológia részét alkotta -, de utalhat arra is, hogy a mexikói jobboldali radikalizmusok egyértelműbben kapcsolódtak a fehér-*kreol* rétegekhez, amelyek a Juareztól kezdődő korszak mesztic jellegű érvrendszereit nem tudták és nem akarták felhasználni. Tulajdonképpen ez az oka, hogy a nemzetet alkotó közös nevezőként a *vallás és a múlt* jelent meg. Ezt egyébként általános konzervatív jellemzőnek is tarthatjuk Latin-Amerikában.

A brazil eset hasonló példát kínál. Itt az ideológiai revízió megindítása szintén a politikai katolicizmus ideológusaihoz fűződik még a 20-as évek végén, s ennek eredményeként a 30-as évek legelején már több katolikus politikai szervezet működött Braziliában, amelyek a legnagyobb latin-amerikai fasiszta tömegszervezetet, a *Brazil Integralista Mozgalmat* (1932) alapozták meg.³⁵ *Plinio Salgado*, a mozgalom vezére az egyik fő ideológus is: „Nacionalizmusom Istennel telített” - írta. Ez – a nemzeti eszme – a központi magja az integralista ideológiának, amely a nemzet regenerálását tűzte ki célul, az ország „braziliásítását”, amelyben enyhe indianista ízként a tupi indián múlt iránti nosztalgia is jelen volt.

Ez a „braziliásítási” -program azonban Salgadónál többértelmű: az olasz fasizmus adaptálását is jelentette, mely egyben krisztianizációs tartalmú is volt: „Krisztus által emelkedem fel, Krisztus által óhajtok nagy Braziliát...” A nemzet „organikus egysége” viszont, amelyben *család, közösség, állam, nemzet* megjelenik, „a korporatívizmus által teremtődik meg, amely biztosíték a kommunizmus és liberalizmus ellen”, írta Salgado.³⁶

A mozgalomban hősi misztika jelent meg és hatalmas elhivatottság feszült. „Az integralizmuson kívül nincs megváltás” szöveg.³⁷

A széteső Brazília élményével egy „szervezett, egységes, oszthatatlan, erős, hatalmas, gazdag és boldog” nemzet jövőjét állították szembe az integralisták, s ezt ígérték; új, eredeti brazil kultúrát és új civilizációt jövendöltek.

Erős idegenellenességükben Európa és az Egyesült Államok egyiként jelenik meg a kommunistaellenességgel és az antiszemitizmussal egyetemben, mint a kozmopolitizmus bázisai, amelyek uralkodni akarnak a brazil tradíciókon.

Ez az integralista brazil nacionalizmus romantikus és konzervatív utópiával is telítődik Salgadónál: a megálmodott Birodalom az Atlantis eltűnt civilizációjával azonosul, s erős expanzionizmussal olvad össze - egész Dél-Amerikára kiterjesztve az Atlantis-mitoszt.

Vasconcelos hatását idézi Salgado víziója, aki - Bolívarra is utalva - írja: „Mi vagyunk az Utolsó Nyugat. S mert ez vagyunk, az Első Kontinens vagyunk. Új Világ vagyunk, a negyedik Emberiség. A jövendő Idők Hajnala vagyunk. A Föld ereje... Arisztotelész ránk gondolt, Krisztus adott nekünk lelket, Cézár és Napóleon az elődeink: Simón Bolívar szóvivőnk, Amerika a mi Birodalmunk és mi vagyunk a régen várt nép...”³⁸

Plinio Salgado irracionálizmusa mellett a mozgalomban más hangok is megszólaltak. Miguel Reale a „pénzügyi szuperkapitalizmussal” szemben - amely erős antikapitalista szólammal társult - lép fel, Gustavo Barroso ezt viszont már durva antiszemitizmussal társítja, s a „faji egység” megteremtését igényli, erős idegenellenességet tükrözve. „Integrált állam” -elképzelésükben portugál hivatásrendi gondolatok jelentek meg, amelyben a „szervezett Nemzet” testesül meg.³⁹

Volt azonban az integralizmónak egy populista vonulata is, amelynél a perui APRA hatását érhetjük tetten. Ezek a „szellemi és fizikai munkások”-ról írtak és „népi képviselőket” követeltek, az államot pedig szindikalista struktúraként óhajtották megszervezni - elutasítva a fasiszta totalitárius államot.⁴⁰

Ahogy az más rokon mozgalmaknál is tapasztalható, az integralismo *ellen-ségképe* meglehetősen homályos, általános frázisokon túl (zsidók, kommunisták, plutokrata tőke) nem körvonalazódott pontosabb kép. A történelmi revízió igénye is erőtlen, bár a brazil császárság apológiája ekkor és itt jelentkező új elem.⁴¹

A perui, a mexikói és a brazil fasiszta orientációjú konzervatív ideológiákban megfigyelhető közös törekvés a kommunizmus fenyegetésével és a liberalizmus vélt csődjével szemben *egy harmadik út* alternatívájának felkutatása, kikovácsolása. Közös ugyanakkor az is, hogy ez az útkeresés-igény nem kapcsolódott össze gazdasági programépítéssel. Ezekből az ezoterikus, erősen irracionális és konzervatív ideológiákból kiáltóan hiányzott - a mexikói agrárdemagógiát leszámítva - a gazdasági program. A felzárkózás-igény és hatalmi ambíciók ezért szervi gyengeségekkel küzdtek, hogy a kreol oligarchiák politikai konszolidációs igényeit és a veszélyeztetett kreol középrétegek ambícióit fejezték ki, elsősorban agrárius indulatokat képviselve.

Az argentin konzervatív nacionalizmus Lugones, Gálvez előzményeihez kötődött és szembetűnő vonása, hogy radikális *történelmi revíziót* valósított meg, átírva az egész 19. századi argentin történelmet. Emögött mély bevándorlás-ellenesség húzódtott meg, amely baloldal-ellenességgel azonosult. A baloldal párt-

jait nemzetellenesnek és külföld-utánzóknak minősítették - mint amelyek semmilyen kapcsolatban sincsenek az országgal. Különösen irritáló volt számukra a „mentális külföldiséggel” vádolt Kommunista Párt, amely „exotikus kis nyelveken” adott ki újságokat. Egyébként az argentin kreol nacionalizmus ugyanígy vádolta az oligarchia világpiachoz kötődő liberális csoportjait is, akik – úgymond – segítettek abban, hogy az ország gyarmattá váljék.⁴²

Nincs azonban szó Argentínában egységes politikai irányzatról a 30-as években: sokszínű, egymással is vitatkozó de egy irányban mozgó áramlatról van szó, amelyben a kreol nacionalizmus *közös elemeinek* megléte mellett számos különös sajátosság is felfedhető. A „történelmi revizionizmus” mellett demokrácia- és idegenellenesség, a katolikus hit nemzeti interpretációja, elitizmus, a radikális párttal felemelkedő ipari érdekeltségű városi (jelentős részben *bevándorló*) középburzoázia elleni rosszérzések és a hispanidad-hoz való kötődés - hasonlóan a többi latin-amerikai országhoz. Ez az argentin konzervatív kreol nacionalizmus leginkább az új történelemfelfogás felől érthető meg, ezért ezt bemutatva rajzoljuk meg alapvető sajátosságait.⁴³ Ebben a felfogásban a központi figura a múlt századi diktátor, Rosas alakja, aki számukra az argentin nemzet szimbólumává vált. E jobboldali nacionalisták a liberális, pozitívista, szocialista és kommunista történelemfelfogással szemben alakították ki új felfogásukat, amely az argentin Pantheon eddigi hőseit – Mitrét, Sarmientót, Alberdit – a nemzet elpusztítóinak minősítette - mint ahogy az említett „nemzetellenes” irányzatokat is.

A nemzettudat központja szerintük a *rosismo*, amely a „kreol szívek lüktetését” fejezi ki. Ezt kell újra felfedezni a ráarakódott hamisítások és torzítások alatt - „autentikus” új nemzettudatot formálva.

A nemzeti érzés azont túl, hogy vér, faj, nyelv és anyagi viszonyok összesege, mindenekelett az „*ami volt*”, az „*ami van*” és az „*ami lesz*” közötti kapcsolatot jelentő erő, amit Rosas képviselt a múlt században, hirdették. Sarmiento, Mitre, Alberdi és a „száműzöttek egész bandája” ezt az érzést tette tönkre, angol gyarmattá téve az országot, barbárnak minősítve mindent, ami nemzeti, írták. Ezek metagadták a spanyol örökséget is, amely pedig „önmagunkat jelentette”. Ezért nincs más út, mint visszatérni e hősi múlthoz és revideálni azt, hogy erőt merítsünk a ma hősi feladataihoz, írták. Rosas az egység és a haza szimbóluma számukra.⁴⁴

A jövő Argentínája „külföldi gyámkodástól” szabad, szuverén állam kell legyen - gazdasági és politikai értelemben.⁴⁵ A „bevándorló lavina”, a „halálos külső hatások” ellenében - amely egoizmust, mának-élést és „anti-Patriát” egyaránt jelent - kell az új nemzeti szellemet kialakítani, mely a nagy Argentínát megalkothatja. Ehhez pedig CAUDILLÓ-ra van szükség - ahogy Rosas esetében is ez alkotta meg az egységes, erős Argentínát. A caudillo mellett, aki a népből jön, más szellemű közoktatásra is szükség van, amely a mai iskola nemzetellenes alapsémáit elpusztítja.⁴⁶

Kétségtelen, hogy az új argentin konzervatív felfogás egy évszázados történelemépítés elutasítását jelentette, s ezzel együtt az eddigi tökéletes fejlődés erős kritikáját is adta. Az árnyalatok azonban sokfélék. Leopoldo Lugones, aki a fasiszta

platformig jut el, általános jobboldali vélekedést fejez ki, amikor a munkásmozgalmat a bevándorlással kapcsolja össze, ill. azonosítja; ennek eredményeképpen jelentek meg szerinte a nemzettel szemben *ellenséges erők* és a *viszályok*, mert ezekből az idegenekből hiányzott a loyális: „Elkötelezettségük (ti. a munkásmozgalmé) nem Argentínához kapcsolódik, hanem külföldi hatalomhoz. Ez egy nemzetközi konspiráció részét képezi, amely egy induló polgárháború kezdeményezésével a társadalmi forradalom bevezetését eredményezi. A Haza azt követeli, hogy őrizzük el ezt a népséget” - hirdeti Lugones a 30-as években. A „kard órája” érkezett el, írta: „Elérkezett a cselekvés órája, mert a demokrácia a kormányzásnak elaggott formája. A társadalmat a hierarchiák alapján kell megszervezni, és csak a hadsereg – az utolsó arisztokrácia – tudja ezt megteremteni... Csak a katonai erény valósíthatja meg e történelmi pillanatban a felsőbbrendű létet, mely a szépség, a remény és az erő”. Erős Haza kell, sürgeti. Ehhez „a hazaszeretet fel kell szítani egészen a miszticizmusig és tekintélyét egészen a hódolatig.”⁴⁷

A jobboldali kreol konzervatív nacionalizmus ezen az alapon számos politikai szervezetet hozott létre a harmincas évtizedben, köztük sokan nyíltan fasiszta modellt akartak megvalósítani - mint az Uriburu tábornok-diktátor inspirálta *Legió Cívica Argentina* (1931), amelynek szabályzata szerint „A Légio minden politikai párt és a marxizmus szétzúzásának lehetőségeit keresi és egy korporatív állam szervezését szorgalmazza, amely Argentínát hét korporatív Szövetségre osztja; ezeket a nemzeti szindikátusok hoznák létre.”⁴⁸ Uriburu szindikalista korporativizmusa azonban idegen volt az argentin oligarchiától és a hadseregtől.

Nyersebben fasiszta verziók is megszülettek, olyanok, mint az Argentin Fasiszta Párt (1932), amely erős antiszemita demagógiával lépett fel a hierarchia és a diszciplína nevében; az *Argentin Nemzeti Akció* (1932) amelynek antikommunista tónusa volt markáns és a jobboldali nacionalista áramlatok egyesítésének igényével lépett fel; az *Argentin Gárda* (1933), amely a hadsereg civil életbe – elsősorban az oktatásba – való bevonását sürgette - Lugones vezetésével. A jobboldali argentin nacionalisták abban közösek, hogy úgy vélik, a fasiszmus az egyetlen hatékony eszköz mind a nemzeti gyengeségek felszámolására, mind a kommunizmus ellen. Azt látjuk, hogy Argentínában csupán a 30-as évek második felétől fordult a jobboldal az egyház és a katolicizmus felé. Ekkor fogalmazódik meg az, hogy „A nemzet fő kötelemé az Egyház. Az Egyház a letéteményese a hitnek, ebben van a Nemzet egysége, mint testben a lélek”. „Isten, Haza, Tűzhely” lett a központi jelszó Argentínában is.⁴⁹

Az ideológiai szerepvállalás terepének átengedése a különböző jobboldali nacionalista csoportoknak és gondolatoknak nem jelentette azt, hogy az argentin oligarchia és a mögötte álló hadsereg a 30-as években egy percre is megnyitotta volna a hatalom sáncait ezen csoportok előtt.⁵⁰ Maguk az oligarchikus diktatúrák – legyen bár Uriburu, vagy Juan B. Justo tábornok kormánya – csupán támogatásukat és segítségüket viselte el, s energiájukat és konzervatív nemzetfelfogásukat a munkásmozgalmak és a polgári demokratikus erők korlátozása érdekében használta fel. A mindenkor diktatúra számára igazolást, legitimációs forrást és bázist jelentettek tehát. Hasonlóképpen, mint az előzőekben említett esetekben.

A kreol konzervatív nacionalizmusok megújulása kontinentális jelenség, amelyet a fentebb példaként említett országokban tapinthatunk ki legmarkánsabban. Ám megvolt ez a jelenség például Chilében is, ahol a Portales kultusz felerősödése,⁵¹ a katolikus klérus ideológia-politikai jellegű aktivizálódása, az Alessandri által szervezett jobboldali fegyveres miliciák ugyanazt a funkciót szolgálták, mint A.Somoza Nemzeti Gárdája Nicaraguában, Közép-Amerika diktátorai (Ubico, Hernández Martínez és Somoza) éppúgy fasizmus ihlette politikát folytattak, mint a déli félteke katonái és oligarchiái, vagy Venezuela hacendadói és ezek érdekvédelmi szervezetei.⁵²

Boliviában, Ecuadorban, Kolumbiában és Uruguayban, vagy Kubában hasonló sajátosságokat mutat a kreol nacionalizmus, amely a régi tradicionális *konzervatív pártok* megújulását is igyekezett elősegíteni.⁵³

A már többször említett *hispanidad* fogalmáról, koncepciójáról, ezeknek elemzéséről részletesebben is kell szólnunk.

A *hispanidad* esetében a pánhiszán gondolkör új, spanyol fasiszta változatról van szó, amely a 30-as évek elején a köztársaságiak elleni küzdelemben született. A *hispanismo* konzervatív, erősen történelmi érvelésű, bigottan katolikus változatának szélsőjobboldalán született és annak birodalmi-imperialista változataként jelent meg. Első építői az *Acción Española* folyóirat körül csoportosuló ideológusok voltak, akik közül Ramiro de Maeztú érdemel elsősorban figyelmet, aki *Defensa de la Hispanidad* c. könyvében foglalta össze ezt az új pánhiszán koncepciót. Maeztú interpretációjában „a Hispanidad... nem egy faj... Mi spanyolok, nem tulajdonítunk jelentőséget sem a vérnek, sem a bőr színének, mert amit mi fajnak nevezünk, az nem ezekkel a sajátosságokkal függ össze...” A kulcsfogalom Maeztúnál „a szellem(iség), amely a *beszédben* és a *hitben* manifesztálódik.” „A Hispanidadot fehér, fekete, indián, maláj fajok és kombinációi emberei alkotják, s igen abszurd dolog lenne jellegzetességeit az etnográfia módszereivel keresni.”⁵⁴

A *hispanidad* tehát úgy tűnik, igyekezett túl lépni a bőrszín-koordináták által meghatározott identitástudaton, ám – amint erre már Riva Agüerónál utaltunk – ez nem demokratikus felfogást jelent: a „szellem egyenlősége” a vagyon, a jogok és az intellektus által erősen hierarchizált társadalomképpel kapcsolódik össze. Valójában persze ez nem volt a faji egyenlőség sem. Isidro Gomá y Tomás, Toledo érseke szerint ugyanis a hit és nyelv által a spanyol géniusz szelleme behatolt Amerika népeibe, s anélkül, hogy sajátos természete elpusztult volna, „felemelte és megtisztította” e népeket és fajokat, Spanyolországhoz tette őket hasonlóvá. Tehát a spanyol faj hegemoniájával kell számolni e felfogás szerint.

A *hispanidad* a spanyol körülmények szülötte, ezért erősen köztársaságellenes, monarchista, katolikus és antikommunista tartalommal telítődött, mely Spanyolországon belül egy forradalomellenes egységfrontot kívánt kialakítani, míg Spanyol-Amerikában – rövid távon – politikai bázist keresett a köztársaságiak ellen, egyszerre használva jenkiellenes és szovjetellenes érveket.⁵⁰

Hispanidad néven 1935-ben indult folyóirat Madridban. Ez büszkén vallotta: „katolikusok és ellenforradalmárok vagyunk” - és a civilizáció védelmét igéri a demokráciával szemben. Maeztú itt a *hispanidadot* egyszerűen, mint a spanyolok

összességét határozza meg, Gibraltárt követeli vissza, Puerto Ricónak szabadságot követel, és a *Trón-Hit-Haza* szentháromságát hirdeti.⁵⁶ Mások a hispanidadot misszióknak és szolgálatnak tartják: „Spanyolország misszió-ország. Spanyolország legnehezebb pillanataiban megmentette a világot, Spanyolorzágnak folytatnia kell ezt a missziót, újra meg kell mentenie a világot”, szökö az érv.⁵⁷

Három külpolitikai célt jelölt meg a hispanidad önmaga számára: a „Gibraltáriszoros feletti szuverenitást, föderációt Portugáliával” és „amerika népeinek a visszakövetelését”. Ehhez „Irredenta Spanyolországot” sürget a lap, s az sem baj – mondja –, ha imperialistának neveznek bennünket, mert a jelszó: „Alkossuk meg Dél-Amerika Spanyol Egyesült Államát az Északi Szász Egyesült Államokkal szemben.”

Az *irredentizmus* korparancs, – mert „mindenki földrajzi autonómiáját keresi” írta, a németekre, olaszokra utalva.⁵⁸ Ez a stratégiai cél azonban az hispanidad latin-amerikai agitációjában természetesen nem kapott helyet. Ehelyett a spanyol jobboldali politika kozmikus utópiát vetített ki Spanyol-Amerika számára, amely úgy látta, hogy Spanyolország lesz a „világ tengelye”, s harcától függ a világ jövője is – hirdették a polgárháború éveiben a spanyol fasizmus szóvivői – akik a Szovjetunió gyarmatosító expanziójával ijesztgették tengerentúli elvbarátaikat.

A hispanidad történetfilozófiaként is meg kívánt jelenni, de ez „az új kereszteláború” és „kereszteslovag” analógiáig jutott csupán, amikor a spanyol polgárháborút glóbusméretű dimenzióvá tágitotta.⁵⁹

A polgárháború után azonban praktikus célokat, elsősorban a Franco-diktatúra nemzetközi elszigetelődését szolgálta nagy erővel a hispanidad eszméje.⁶⁰ E cél szolgálatára született Madridban 1940-ben a *Revista de las Indias* folyóirata is, mely a missziótudatot és az aktuális apológiát egyaránt szolgálni igyekezett.⁶¹

Latin-Amerikában az USA-ellenesség és szovjetellenesség alapján igyekeztek szövetségeket keresni a spanyol fasiszták, elsősorban a konzervatív kreol nacionalizmusokra építve és ezeket átépítve: a fasiszta eszméket és harcos intoleranciát ijekciózva ezekbe. Hirdetői a spanyol eredetű latin-amerikai egyházi hierarchiában is megtalálhatóak.

Tulajdonképpen e célból volt szüksége a hispanidadra a konzervatív kreol nacionalizmusnak is Latin-Amerikában, ahol – elsősorban az itt letelepült spanyol tőkésék és spanyol kolóniák támogatásával – számos országban jelentek meg ennek a felfogásnak az orgánumai is.

A hispanidad tovább erősítette azt a jobboldali történelmi revíziót, mely a „fekete legenda” elleni harc ürügyén a gyarmati rendszer apológiájáig jutott el. Szélsőséges változatát ennek az argentin Ricardo Levene jelentette, aki „Az Indiák nem voltak gyarmatok” című könyvében foglalta össze ezt az apologetikát.⁶²

Ez a konzervatív argentin felfogás azonban egyúttal az hispanidadtól való távolágtartást is magában foglalta Levenénél, de másoknál, így például Leopoldo Lugonesnél is. Lugones ugyanis az *argentinidad* primátusát vallotta, aki számára a *hispanidad* hasznos, de nemzetfelfogás szempontjából lényegtelen mozzanat: „A spanyol rokonság nekünk megfelelő és büszkeséggel tölt el...” De „bármely argentin, akinek tiszta spanyol vére van, mint nekem is, sokkal közelebb érzi magát

egy másik argentinhoz, aki angolok, németek, olaszok vagy oroszok fia, mint egy spanyolországi spanyolhoz. Ez fontos tény, mely a fajt, amelynek a magasztalása oly sok szóvirágos beszédet inspirál, kizárja a fontos tényezők közül.”⁶³

Ez nem jelenti azt, hogy az ilyen felfogású nacionalizmus számára az *hispanidad* eszmerendszere ne lett volna hasznos. Az erős hatalom, a caudillo kultusz mellett az angolszász imperialista hatalmak és mindenféle „egzotizmus” elleni védekezés eszközeként jól működött és felhasználható ideológiai eszköz volt.⁶⁴

A latin-amerikanismo demokratikus képviselői azonban határozottan elhatárolták magukat a *hispanidad*-tól. Legmarkánsabban talán a mexikói *Cuadernos Americanos* tette ezt, amely leszögezte: A *hispanidad* „Ibero-Amerika visszakövetelése lenne Spanyolország számára... A *hispanidad* a korábbi, 1800 előtti helyzetünkhöz való visszazuhanást jelentené, nem kevesebbet. Az ibériai fasizmus az időt akarja eltörölni. De a *hispanidad* több, mint fasizmus, ez az iberoamerikai fasiszták számára preparált spanyol fasizmus. Igen, a *hispanidad* kreol fasizmus, teokrácia... és terrorizmus.”⁶⁵

JEGYZETEK

1. *Juan Bautista Feuenmayor*: Historia política de la Venezuela contemporánea. 1899-1969. II. kötet. Caracas, 1979, 27-141.; *José Luis Romero*: Las ideas políticas en Argentina, 205-226.; *David Rock*: Politics in Argentina. 1890-1930. Cambridge, 1975, 180-217.; *E. Bradford Burns*: Nationalism in in Brasil, 57-71.
- 1/a. Az *Anta* portugálul a brazil tapir neve. A csoport vezetője Plinio Salgado, aki a 30-as években a brazil fasizmus vezére lett. A *Verdamarelo* a brazil zászló zöld és sárga színére utalt, vezetője Cassiano Ricardo volt.
2. *Burns*, i.m. 60-71. Lásd még *Jorge Amado*: A reménység lovagja című regényét (Fordította Hartai Emil). Vö. *Anderle Ádám*: Luis Carlos Prestes és a braziliai hosszú menetelés (1924-1927). A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv. Kossuth, 1975. 203-208.
3. *Leopoldo Lugones*: La guerra gaucha. Buenos Aires, 1926 (első kiadás 1906-ban).
4. *Eduardo José Cardenas - Carlos Manuel Payá*: El Primer Nacionalismo Argentino en Manuel Gálvez y Ricardo Rojas. Buenos Aires, 1979. 9-81.
5. *Ricardo Rojas*, Eurindia, 20-21., 127-128., 152.
6. *Ricardo Rojas*: La argentinidad. Buenos Aires, 1922. 8.
7. *Cardenas - Payá*, i.m. 92-94., 108.
8. *Alberto Gerchunoff*: Los gauchos judios. Buenos Aires, 1975. 13.; Uő: El hombre que habló en la Sorbona. Buenos Aires, 1926. 29-31.
9. *D. Rock*, i.m. 180-185.
10. *V.A. Belaúnde*: En torno al último libro de Mariátegui. *Mercurio Peruano*, 1929, 129-130. szám, 205-229.; 131-132. szám, 333-345.; 135-136. szám, 568-583.; 139-140. szám, 122-136. Idézet a 129-130. számában, 228.

11. *Cesar Antonio Ugarte*: Reformas modernas contemporáneas. Uott, IV.évf. Vol.IX. 253-272.; Uő: La política agraria de la República. Uott, VI.évf. Vol.X. 664-681.; *Alberto Arca Parro*: La América Latina ante el desarrollo comercial de los Estados Unidos. Uott, VII.évf. (1923), Vol.XI. 61-62. szám 65-68.
12. *Fr. Pike*: The History of Modern Peru, 203-209.; Mariátequi: Héttanulmány..., 204-205.
13. Idézi *Pike*: The Modern History, 258. A többi idézet: *José de la Riva Agüero*: Por la Verdad, la Tradición y la Patria. I.k. Lima,1937. 267., 485.
14. *El Heraldo* (Puno, Peru). 1931. szeptember 24. 3.old.
15. *José de la Riva Agüero*: Afirmación del Peru. I.k. Lima, 1960. 7.
16. Uő: Por la Verdad, 165-166.
17. Uő: 164., 234.
18. Uő: Afirmación, 8.
19. Uo. 126.
20. Uő: Afirmación, I. 137-138.
21. Uo. II.28.
22. Obras Completas, de José de la Riva Agüero. Lima, 1965. IV. XXXV. old.
23. Uő. Por la Verdad, I.k. 431-433., II.121-130.
24. O.C. IV. 506-507.
25. Erről részletesen írtam *Movimientos políticos en el Peru*, Havanna, 1985. c. könyvemben, 261-293.
26. Erről tájékoztat *Anderle*, *Munkásmozgalom Évkönyv*, 273-277.
27. *Mario Gál*: La década barbara. Mexico, 1970. 95.
28. Uo. 93-94.++
29. El olvido del Passado. *Criterio* (Mexico), 1934.(I.évf.) 3.szám, 5-19.; *Mateo Solana*: La muerte de Maximiliano. *Lectura* (Mexico),1939. okt.1. 3.szám, 157-160.; és U ott, 1939.dec.1., 3.szám, 131.,Juarezról Uott, 1939. szept.15., 2. szám, 88-108.
30. *Pablo Herrera Carrillo*: La gran paradoja de Mexico: con la independencia perdió su independencia. *Lectura*, 1940.febr.1. 3.szám, 135-143.
31. La victoria de la Sangre. *Criterio*, 1934. 8.szám, 14.old.
32. Idézi *Horváth Gyula*: A Sinarquista mozgalom Mexikóban (kézirat).
33. *Jean Meyer*: Le sinarquisme: un fascisme mexicain? 1937-1947. *Annales*, 1980. 6.szám, 1220-1222.
34. A keresztényszociális eszmék az 1937-ben induló folyóiratban, az *Abside*-ban (Mexikó) vizsgálhatók. Lásd például *Manuel de la Cueva*:Comprensión de nuestro momento histórico. *Abside*. 1937. 6.szám, 30-38.; *Juan Liné*: Nuestra herencia hispánica. Uott, 193 8. 3.sz.21-26.; *Guilebardo Murillo*: Ni individualismo, ni comunismo. Uott,1939. 2.szám, 3-12.; *Alfonso Junco*: Juarez monroista. Uott, 1939.9.szám, 51-60.; En pro de la Hispanidad. Uott, 1940. 10.szám, 12-14.
35. *Margaret Todaro Williams*: Integralism and the Brazilian Catholic Church. HAHR. 1974. 3.szám, 430-436.
36. Uo. 436-439.
37. Uo. 441.
38. Idézi: *Hélgio Trindale*: Integralismo. (O fascismo brasileiro na década de 30) Porto Alegre, 1974. 222-223.

39. Uo. 225-229.
40. Uo. 230-233.
41. *João Pandiá Calogeras*: Formação Historica do Brasil. Rio de Janeiro, 1930. Recenzió a könyvről HAHR. 1931. 3.számban.
42. *Juan José Hernández Arregui*: La formación de la conciencia nacional (1930-1960). 2^aed. Buenos Aires, 1970. 47-165.
43. Átfogó képet erről Hernández Arregui műve mellett *Marysá Navarro Gerassi*: Los nacionalistas. Buenos Aires. 1968. és *Silvia Álvarez Curbello*: Vicisitudes del nacionalismo argentino. *Latinoamérica*. Anuario. Estudios Latinoamericanos. Mexico, 1971. 71-79., e művek adnak.
44. *Carlos Steffens Soler*: Reacción comunista contra el Instituto... La Nacionalidad. *Revista del Instituto de Investigaciones Historicas Juan Manuel Rosas*. 1939. 2-3.szám, 130-149. Lásd még pl. *Francisco P.Laplaza*: Rosas y la unidad nacional. Santa Fé, 1942. ism. HAHR. 1943. 1.szám 120-121.
45. *José María Rosa*: Defensa y pérdida de nuestra independencia económica. *Revista... de Rosas*, 1941. 8.szám, 6-19.
46. *Justo Díaz de Vivar*: La reafirmación del espíritu nacional. *Revista... de Rosas*, 1941. 7.szám, 30-39.
47. *M.Navarro Gerassi* i.m. 40-45.
48. Uo. 92, 94.
49. *H.Arregui*, i.m. 168-173.
50. *José Luis Romero*: Las ideas, 227-240. *Frederic Pike*: Church and State in Peru and Chile since 1840: A Study in Contrasts. *The American Historical Review*, 1967. I.szám 31-50.
51. Vö. pl. a heves vitát a Santiago de Chilében kiadott *Atenea* c.folyóiratban Portalesről *R.Dávila Sílva*: Portales. *Atenea*, 1934.III.szám, 440-481., *Francisco A.Encina*: Portales. *Atenea*, 1935.116.szám, 279-299., és Dávila válasza, 117.szám 422-466.
52. *Anastasio Somoza*: Mensaje inaugural. Managua, 1937. Kongresszusi üzenetében Somoza a „szolidaritás keresztény koncepciója” jegyében az „osztálygyűlölet” felszámolását igéri és az „egzotikus teóriák” elleni harcot. Lásd még a jobboldali konzervatív eszmék közép-amerikai jelenlétéről *Jorge Eduardo Arellano*: Panorama de la literatura nicaragüense. 3^aed. Managua, 1977. 60-64.; és *Salvador Mendieta*: Alrededor del problema unionista de Centro-América. Barcelona, 1934. II.k. 270-291. Vö. pl a venezuelai *Liga Nacional de Defensa Contra el Comunismo* működését az 1930-as években. *El Pobre* (San Cristobal, Venezuela) 1937. január 7. 1.; 1936. okt.z., okt.20. A Ligát egyháziak és latifundisták hozták létre és nagybankok finanszírozták.
53. *Julio E.Moreno*: Democracia aparente y Teocracia latente. *América* (Quito), 1935. 59.szám, 34-47.; *Jorge Enrique Gonzalez V*: A dónde va el Ecuador? Quayaquil. 1939. 98-99.; *G. Porras*: Un ensayo de sociología política Colombiana. *América Española* (Cartagena, Kolumbia), 1941. márc. 37.szám, 10-11. A fasiszta szimbólumokat kubai ABC-ről lásd *J.A.Tabares* : Guiteras, La Habana, 1973. 167-169. Illusztrációként Venezuelát is említhetjük, ahol például 1936-ban öt országos szerveződéssel reakciós párt mellett a provinciákban is tucatnyi „saját” párt működött. Vö. *Juan Bautista Fuenmayor*: Historia de la Venezuela Política Contemporánea. 1899-1969. Caracas, 1979. II.kötet, 299-312.; és *Manuel Vicente Magallanes*: Los partidos políticos en le evolución histórica venezolana. 5^aed. Caracas, 1983. 239-310.
54. *Ramiro de Maeztu*: La Hispanidad. *Acción Española*. (Madrid) 1931. 1.szám, 8-9.

55. *Fr.Pike*: Hispanismo, 294-298.; *Edmundo Correas*: Por la Hispanidad. Buenos Aires, 1942.; Mensaje del Caudillo a los pueblos hispano-americanos. *Hispanidad* (Manila), 1940. 3.szám, 3-6.; Se constituye el Consejo de la Hispanidad. *Hispanidad* (Manila), 1941. január, 13.szám 9. (a *Boletín Oficial del Estado, Madrid*), 1940. nov. 7-i 812. számban megjelent F.Franco dekrétum újraközlése, p. 7649.
56. *Ramiro Maestu*: El día de la Hispanidad. *Hispanidad*, 1935. 1.szám 7-8., 22-23.
57. *Rafael Burgos*: Hispanidad es Misión. *Hispanidad*, 1935. 3.szám (nincs oldalszámozás).
58. Juan Vázquez de Mella: España en Europa?; España en América! *Hispanidad*, 1935. 4.szám (old.nélkül). Látjuk, hogy Riva Agüero szó szerint vette át a „spanyol Egyesült Államok” gondolatot a *Hispanidad*-tól. Vö. e fejezet 3.számú jegyzetét.
59. E gondolatmenet jellegzetes példája *Manuel Garcia Morente*: Idea de la Hispanidad. Madrid, 1947., amelyben 1938-as és 1942-43-as Buenos Airesben megtartott előadásait közölte.
60. Vö. például az 1940-ben Montevideóban megszülető *Hispanidad* c. folyóirat első évfolyamait. A lap egyébként beszámolt a kontinens falangista mozgalmainak híreiről is Braziliától Kubáig, de elsősorban a fasiszta Spanyolország szalonképessé tételét szolgálta.
61. *A.Ballesteros - Beretta*: Prólogo. *Revista de las Indias* 1940. I.évf. 1.szám, 5-9. Nyíltan kimondja: a lap a hispanidad szellemében működik.
62. *Ricardo Levene*: Política cultural argentina y americana. Buenos Aires. 1937. 179-195. Uő. Las Indias no eran colonias. Madrid, 3^aed. 1973. Uő: Lecciones de Historia Argentina. I.k. 15^aed. Buenos Aires, 1934.; Uő. La cultura historica y el sentimiento de la nacionalidad. Madrid, 1942.
63. *Leopoldo Lugones*: La Raza, El Gran Equivoco. *América* (Quito), 1940. január 42.
64. *Federico Ibaruren*: Hispanismo y argentinidad. *Orientación española* (Buenos Aires) 1940. 13.szám, 10-14.
65. *F.Carmona Neuclares*: Hispanismo e Hispanidad. *Cuadernos Americanos*, 1942 május-június, 2.szám, 43-55.